

Şah'ın Ülkesinde. Rus Çarı I. Petro'nun İran Elçisi Artemiy Volinskiy'nin Kafkasya Raporu

Okan Yeşilot

Yeditepe Yayınevi, 2014, 192 sayfa. ISBN: 978-605-5200-38-1

Leyla DERVİŞ*

Kiev civarında ufak bir devletçiğin çatısı altında yaşayan Ruslar, Türk halkları sayesinde büyük bir devlete sahip oldular. Başlangıçta bir Türk-Moğol devleti olarak kurulan Altın Orda zamanla tamamen bir Türk devleti haline gelmişti. Altın Orda'dan cihanşümul devlet düzeni başta olmak üzere çok şey öğrenmiş olan Ruslar, zamanla Altın Orda Devleti'nin parçalanmasıyla ortaya çıkan Türk hanlıklarına üstünlük sağlayarak topraklarını

* Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya. leyladervis@akdeniz.edu.tr

genişletmiştir. Kazan, Astrahan, Kırım ve Sibir hanlıklarını, Nogay yurdunu hâkimiyetleri altına almakla yetinmeyen Rusların bir sonraki hedefi İran veya namı diğer Azerbaycan toprakları olmuştur.

Prof. Dr. Okan Yeşilot tarafından kaleme alınan ve 2014 yılında İstanbul’da Yeditepe yayınevi tarafından basılan *şah’ın Ülkesinde. Rus Çarı I.Petro’nun İran Elçisi Artemiy Volinskiy’nin Kafkasya Raporu* adlı eserde, Rusya’nın XVIII. yüzyıl başlarında Hazar Denizi’ni ve Azerbaycan topraklarını ele geçirerek yeni topraklara ve ham maddelere sahip olmak, sıcak denizlere inmek, ticaret yollarının Rusya üzerinden Avrupa’ya geçmesini sağlamak, Rusya’nın güney sınırlarının emniyetini pekiştirmek, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nu kuşatarak daha da güçsüzleştirmek politikaları anlatılmaktadır. Artemiy Volinskiy’in İran seyahati notlarını ele alan bu çalışma seyahatname tarzı bir eserdir.

Kitap, giriş, iki ayrı bölüm, değerlendirme, kaynakça, ekler ve dizinden oluşmaktadır. Eserin Giriş bölümünde seyahatnameler, onların devlet politikalarındaki yeri, Çarlık Rusyası’nın yayılma politikalarındaki seyyahların ve onların rapor, not ve hatıralarının önemi, I. Petro’nun bölgeye olan ilgisi ve bu ilginin gerekçeleri, Azerbaycan topraklarına XVIII. yüzyılda yapılan seyahatlar ve Artemiy Volinskiy’in İran Seyahati Raporu üzerine Rusça ve Azerbaycan Türkçesi’nde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir. Yazar, 628 sayfadan ibaret olan bu raporun, Azerbaycan’ın XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki tarihinin öğrenilmesinde çok önemli bir kaynak olduğunu belirtmektedir (s.13-14).

Eserin birinci bölümünde Çarlık Rusyası’nın Deli Petro dönemi (1682-1725), özellikle Petro’nun yaptığı reformlar ve izlediği dış politika ayrıntılı şekilde ele almıştır. Petro’nun ailesi ve onun iktidara gelmesini ele alarak başlayan birinci bölümde, Petro’nun yaptığı reformlar madde madde anlatılmaktadır. I. Petro tarafından başlatılan sosyal, idari, iktisadi, askeri ve dini reformlar, Çarlık Rusyası’nın büyümesi ve Türk topraklarını işgal etmesinin en önemli sebeplerinden biridir. Örnek olarak yazar, Rus bilim adamı Nevskaya’ya atıf yaparak, “Kurulan akademi ve batıdan çağrılan bilim adamlarının ülkeye sağladığı en büyük katkı, Türkistan başta olmak üzere doğudaki toprakların Rusya’ya ilhak edilmesiydi” demektedir (s.25).

Ayrıca bu bölümde Rusya’nın batı ve doğu politikaları, Osmanlı-Rus ilişkileri kısaca anlatılmaktadır. Kanaatimizce, yazar eserinde *I. Petro Dönemi Türk-Rus İlişkileri* ve *Elçiliğin Osmanlı’yı İlgilendiren Yönü* konularını çok kısa tutmuştur. Türk bilim adamları ve okurları için hazırlanan bu eserde bahsettiğimiz konular daha ayrıntılı ele alınmalıydı. Zira

XVIII. yüzyıl başlarındaki Osmanlı-Rus ilişkilerinin bir yönünü, Kafkaslar, Hazar Denizi ve İran coğrafyası üzerinde çatışan politikalar oluşturuyordu. Buralardaki Osmanlı-Rus ilişkilerine ışık tutacak Volinskiy'in seyahat günlüğü ve ilgili raporlarındaki bilgiler son derece önemlidir. Yine de birinci bölümdeki Deli Petro dönemindeki Çarlık Rusyası'nın durumu ve Rusya'nın dış politikası hakkındaki bilgiler okuyucuyu eserin ana konusuna hazırlamakta, Rusya'nın neden İran'a elçi gönderdiğini açıklayarak resmin çerçevesinin çizilmesini sağlamaktadır. Yeşilot'un birinci bölümde konu ile ilgili doyurucu derecede Rusça kaynak kullandığını söyleyebiliriz.

Kitabın ikinci bölümünde, Yarbay Artemiy Volinskiy'in 1715-1718 yıllarında 72 kişilik heyetle İran'a gerçekleştirdiği sefer, Volinskiy'in elçilik raporlarına dayandırılarak anlatılmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yazar, ikinci bölümü Artemiy Volinskiy'i çocukluğundan itibaren tanıtarak başlatmaktadır. Artemiy Volinskiy'in gerçekten de üzerinde durulması gereken bir şahıs olduğu, bu kitabın ilgili kısmı okunduğu zaman daha iyi anlaşılacaktır. Deli Petro'nun güvendiği kişilerinden biri olan, ünlü devlet adamı, başarılı bir subay, deneyimli bir diplomat olan Artemiy Volinskiy Türkiye'de pek fazla bilinmemekte ve tanınmamaktadır. Volinskiy ile ilgili Türkiye'de tanıttığımız bu eser ve tarafımızca yazılan birkaç makale haricinde başka çalışma bulunmamaktadır (L. Derviş, "Astrahan Valisi Artemiy Volinskiy"; "Artemiy Volinskiy'in Kazan Valiliği ve Başkurt Raporu").

İkinci bölümün devamında Volinskiy'in İran elçiliği, görevlendirme kararının Çar tarafından imzalanmasından elçinin Rusya'ya geri dönüşüne kadar, adım adım Volinskiy'in raporu ışığında ele alınmaktadır. Kitabı okurken iki husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Deli Petro'nun, dolayısıyla Rusya'nın atacağı adımları önceden planlayıp, bilim adamları, askerler, seyyahlar, casuslar vd. kimselerden istifade ederek yapacağı hamleleri olabildiğince sağlam zemine oturtmaya çalışmasıdır. Nitekim yazar, Petro'nun İran ve Hazar bölgesine inme işini 6 sene planladığını yazmaktadır (s.47). Bu durumu Volinskiy'in günlüğündeki bilgilerden de açıkça görebilmekteyiz. Volinskiy seyahatı sırasında, olabildiğince her şeyi not etmeye çalışmıştır. Zaten Petro'nun bizzat hazırlayıp ona verdiği talimatlar (s.62-68) da sıradan elçilere verilen talimatlardan değildi. Volinskiy bu durumu, günlüğünde şöyle açıklamaktadır: "Görünürde işimiz İran ile dostluğu pekiştirmek ve ticareti geliştirmek olsa da, seferimin gerçek amacı eğer bilinseydi, orada kolayca ortadan kaldırılabilirdim" (s.62-63). Volinskiy genç yaşta olmasına rağmen, diplomat ve devlet adamı olarak karşılaştığı bütün engel ve zorlukları bertaraf ederek İran seferini büyük başarı ile yerine getirmiştir.

Daha o devirlerde Rusya'nın planlı-programlı çalıştığı, Volinskiy'in elçi olarak görevlendirilmesinde çok açık bir şekilde görülmektedir.

Kitapta dikkati çeken bir başka husus, Safevi Devleti'nin acınacak bir durumda olmasıdır. Volinskiy günlük ve raporlarında Safevi Devleti ile ilgili o kadar ayrıntılı bilgiler veriyor ki, Müslüman bir Türk devletinin içinde bulunduğu duruma üzülmemek elde değil. Bu Türk coğrafyasında aradan 300 yıl geçmesine rağmen pek çok konuda halen mesafe alamadığımız kitabı okurken açık görülmektedir. Bu sebepten dolayı bile, kitap okunmaya değer niteliktedir.

Eserdeki bazı ufak gramer hataları, eserin tamamına gölge düşürmemekte, kitabın akıcılığını bozmamaktadır. Sadece Volinskiy'in günlük ve raporlarındaki bilgilerin dipnotlarının internet linkleri şeklinde verilmesi ilgili sayfaların dipnot kısmını kabarık gösterdiği söylenebilir. Belki bu dipnotlar, Volinskiy'in günlük ve raporları bir ciltte veya bir arşivde toplanırsa, daha sonraki baskılarda orası kaynak gösterilerek kaldırılabilir. Kitaptaki bir diğer husus, yazar tarafından önemli görülen günlükteki bazı cümlelerin eserde tekrar tekrar kullanılmasıdır. Bu cümleler her ne kadar önemli olsa da, tekrar edildiği için göze batmaktadır.

Volinskiy'in seyahat notlarını okuduktan sonra, eserin ekler kısmının da yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Ekler kısmında Petro'nun Volinskiy'e İran'daki diplomatik misyonu ile ilgili talimatın Türkçesi ve Volinskiy'in günlüğünden birkaç görsel örnek verilmektedir. Eserin ana kaynağı olan Volinskiy'in günlük ve raporlarının tamamı verilmese de önemli kısımlarının fotokopileri eserin ekler kısmında yer almalıydı. Bu hususun eserin ikinci baskısında dikkate alınacağını umut ediyoruz.

Kuzey komşumuz olduğu için Rusya'nın güney politikası, bu politikaların mazisi dünden bugüne tarafımızca çok iyi bilinmelidir. Bu nedenle Rus-Türk ilişkilerine ışık tutacak olan Okan Yeşilot'un tanıttığımız bu çalışması, okunmaya değer kıymetli bir eserdir.